

Не лише в таких повчаннях, а й у побутових дрібницях фіксує автор прикметні ознаки національного характеру, поведінки людей. Його оповідь некваплива, пересипана дотепними висловами, насичена фразеологією, часто нагадує народні перекази. Письменник — уважний дослідник етнокультурних і соціальних явищ, через які пізнаємо історію українського народу.

Художні тексти І. Нечуя-Левицького становлять цінне джерело вивчення історії української літературної мови. Тогочасна мовна практика зафіксована, наприклад, у характерних прислівникових формах: [говорити] *по-польській, по-московській, по-українській, по-мужицькій*. Названі прислівники належать до частотних авторських слововживань, на відміну від рідкоживаних на той час словосполучень *говорити українською мовою*. На прикладі функціонування синтаксичних одиниць, зокрема синтаксису словосполучень, спостерігаємо помітний вплив польської мови. Тобто письменник зафіксував українську літературну мову з відповідними явищами міжмовної інтерференції, з активним використанням народнорозмовної і тогочасної писемно-літературної практики, якою послуговувалася українська інтелігенція.

Надія Сологуб

НЕЗНАНИЙ ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ У ПРАЦІ «СВІТОГЛЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ»

«Микола Джеря», «Кайдашева сім'я»... З цими хрестоматійними творами насамперед асоціюється ім'я І. Нечуя-Левицького. Відомий він як автор повістей, історичних романів, роману «Хмари» про інтелігенцію 40—60-х рр. XIX ст., за який звинувачували письменника в буржуазному націоналізмі. Майже невідомий він як історик і етнограф.

І зовсім незанимає постає І. Нечуй-Левицький зі сторінок своєї етнографічно-фольклорної розвідки «Світогляд українського народу» (Львів, 1876; перевидана в Києві 1992 р.). На

фоні відомої фрази міністра внутрішніх справ Росії Валусєва про українську мову «нет, не было и быть не может», заголовок розвідки І. Нечуя-Левицького звучить прямо-таки революційно, як і її перше речення «Український народ один з менших синів у сім'ї індоєвропейських народів».

Для написання своєї праці І. Нечуй-Левицький опрацював багато досліджень про міфологію, збірок пісень, колядок, легенд, казок, прислів'їв, приказок, переказів та інших етнографічних матеріалів ХІХ ст.

Автор вводить читача в давній міфологічний світ українців. Насамперед, це назви богів, в яких вірили наші предки. Це засвідчені в літописах назви: *Сварог* (бог вогню), *Дажбог* (бог сонця), *Перун* (бог грому і блискавки), *Велес* (бог товару), а також *Лель*, *Коляда*, *Стрибог*, *диви*, *рожаниці*, *русалки*. «Український народ вже зовсім забув про своїх давніх богів. Одначе в колядках, щедрівках і в других народних творах ми знаходимо ще й тепер стільки міфологічного елементу, що, зібравши порозкидані прикмети, ми можемо намалювати кілька міфічних давніх образів», — пише автор і наводить поодинокі фіксації цих назв в українській мові. Наприклад, приказки в Угорській Русі (тепер Закарпаття) — *Перун би тя розтраскав! Коби не Перун, многи би не хрестилися!*; в східній Україні — *Ой леле мені, ой лелечко мені; Благослови, мати, ой мати Лада, мати, весну закликати*.

У колядках і щедрівках дослідник бачить сім'ю давніх світлих богів: *пан Господар, господиня, їхня дочка панна, їхній син красний панич*. Він асоціює ці образи із сім'єю небесних світил (*місяця, сонця*).

«Зібравши докупи» порозкидані в колядках і щедрівках характерні риси цієї небесної сім'ї, І. Нечуй-Левицький перелічує давніх світлих богів українського народу: *бог Господар, богиня Сонце, богиня Зоря, богиня Хмара, Громовик* (у трьох іпостасях *пастух, хлібороб, воїн*), *ловчий, Вітер, Весна, Купайло, Коляда*.

Кожного з богів І. Нечуй-Левицький детально характеризує на широкому фольклорному матеріалі, зокрема на українських колядках і щедрівках. Як зазначає автор, «український народ і тепер називає в приказках Бога господарем»: *Бог старий господар, має більше, ніж роздасть! Бог багатий, то й нам дасть*

(Номис). Пор. також у колядці, що наводить І. Нечуй-Левицький: *Ішов, перейшов місяць по небі,/ Зірниця сестриця каже:/ «Ходи до мене бога шукати!»./ Найшли ми Бога, Пана Господаря* (запис Чубинського).

До назв міфологічних істот, наведених у розвідці, належать також *Дзідько, русалки, мавки, полісуни, польовики, домовики, чорти, відьми, упирі, вовкулаки, Доля і Злидні*. В основному це темні сили.

Фантазію народу особливо хвилювали небесні явища. Вони дали багатий матеріал для міфології. Найбільше — грім і блискавка, які нагадували «війну на небі», боротьбу темних і світлих сил. *Громовик-воїн* — це втілення грому і блискавки. Як наслідок — відповідна лексика: *стріли, сагайдак, шолом, лати, меч, кінь* тощо.

Громовик-пастух стимулює вживання відповідної лексики. *Громовик-хлібороб* постає в образі орача. У колядках небо — то *поле не міряне, не оране і не сіяне... На тому полі оре золотий плуг... волами з золотими горами. За тим плугом ходить сам Господь... На тому полі вродило насіння ... золотий колос. Женці нажали на полі снопів як дощу, кіп як зірок на небі...* Народна фантазія невичерпна. Але в ній проступає правда життя хліборобів — наших предків.

Прикметно, що українські міфологічні персонажі зіставляються з індійськими, грецькими, скандинавськими, старослов'янськими тощо. Наприклад, автор зауважує, що в індійських Ведах *бог Громовик (Індра)* теж постає як воїн, *хмари* названо *небесними коровами*, а в колядках *отари овець* асоціюються з *хмарою* тощо. Назва *Вирви-город* в колядках пов'язана з міфічним *царем Воротом*, у якому вгадується змінене ім'я давнього злого бога Вед — *Врітри*. Назву *Зміїв вал* асоційовано з міфічною оповіддю про страшного змія, якого запрягли в плуг, від чого утворилася борозна — *зміїв вал і т. ін.*

Звичайно не всі етимологічні паралелі, подані І. Нечуєм-Левицьким, є авторськими. Він і не приховує цього, посилаючись на відомих дослідників. Проте спрямованість відомого в українське русло, відшукування (а часто й розкривання) у відомому невідомого, піднесення українського до світового контексту (і це в епоху невизнання української мови!) викликає захоплення.

Окрему групу розгляданої автором лексики становлять назви християнських понять: *Христос, Матір Божя, Богородиця, святий Петро, Іван Хреститель, Святий Юрій, Пречиста, святий Микола, пророк Ілля*, а також назви релігійних християнських свят: *Різдво, Великдень, Водохреще*.

Розділ «Метаморфози» цікавий не лише змістом, а й лексичним наповненням. Усі дослідники відзначають, що українська народна поезія дуже багата на метаморфози (перетворення, обернення людей в дерева, квіти, зілля), що активізує відповідну українську лексику, створює національний колорит мови автора.

Як і в попередніх розділах, І. Нечуй-Левицький підкреслює зв'язок української міфології з міфологією інших народів, зокрема зауважує, що українські метаморфози людей у квіти нагадують грецькі. Дослідник зазначає, що християнство надало міфічним богам християнського колориту, змінивши давніх богів на Христа, св. Петра, св. Миколу, Богородицю, що позначилося на ономастиконі української міфології.

Варте уваги спостереження автора щодо естетичності персонажів українських міфів: «Ми не бачимо в народній фантазії охоти до негарних, неестетичних, велетенських міфічних образів, до тих величезних, страшних, головатих та ротатих богатирів з страшними антинатуральними інстинктами...». Цю естетичність сприйняття забезпечують мовні засоби міфів.

Мова розвідки рясніє термінами (*пантеїзм, дуалізм, дво-свіра, язичницька міфологія, геоморфна і зооморфна форма, соціальна ієрархія, дохристиянські вірування, мирове дерево, антропоморфічний*), що засвідчує формування українського наукового стилю навіть в несприятливих для цього умовах.

У праці відбито тогочасну українську літературну писемну мову взагалі, в якій натрапляємо на такі вживання: *ціль, з'явище, логічні мислі, турма овець* тощо.

Стиль викладу розвідки «Світогляд українського народу» не можна назвати суто науковим. Швидше він науково-популярний і, безперечно, в ньому відчутна риса великого майстра слова. Для прикладу такий уривок: «Давні люди мусіли думати, гадати формами картин, а не душі: тим-то у всіх народів релігія попереджала філософію і науку. Всі образи для своєї ре-

лігії давні Українці мусіли брати з природи, котра обгортувала їхнє життя з усіх усюдів, як і всі народи з давніх-давен в своїй міфології переносили поперед усього землю на небо. Тим-то й вийшло так, що все в міфології, що справді діється на небі, все те ніби діялось десь на землі».

Праця «Світогляд українського народу» засвідчує глибокі знання І. Нечуя-Левицького в галузі української і світової міфології, фольклористики. Письменник рідною мовою розкриває глибини культури українського народу, його багатотисячлітні традиції і світоглядні засади. Праця також відбиває стан української літературної мови другої половини XIX ст. на Східній Україні, а також внесок І. Нечуя-Левицького у стилістичне збагачення писемно-літературної практики.

Людмила МЯКОВСЬКА

ПРО АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ ТВОРІВ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

Мову творів І. С. Нечуя-Левицького лінгвісти оцінювали неоднозначно. Так, у «Курсі історії української літературної мови» (далі — Курс) Г. П. Їжакевич зазначає, що «не все з написаного письменником має однакову художньо-пізнавальну цінність.. У мовному відношенні творчість Нечуя-Левицького також не рівноцінна» (Курс, 435). Авторка розділу протиставляє мову І. Нечуя-Левицького і М. Коцюбинського, відмовляючи першому в глибокому розкритті внутрішнього світу персонажів, їх психології, пор.: «У нього [Нечуя-Левицького] ми не знаходимо метафоричних епітетів і порівнянь, що відображають складність явищ і характерів і є визначальними для наступного етапу розвитку української художньої мови ...» (Курс, 437). Щодо впливу розмовної мови села, «язика сільської баби» на літературну творчість І. Нечуя-Левицького, то Г. П. Їжакевич вважає вживання цієї лексики явищем небажаним для творів